

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΣΙΦΝΑΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΙΦΝΑΪΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ
ΣΙΦΝΟΣ 27-30 ΙΟΥΝΙΟΥ 2002

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΕΡΝΙΚΟΥ - ΕΥΤΕΝΙΔΗ

ΤΟΜΟΣ Γ'
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΓΕΩΛΟΓΙΑ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2006

ΕΛΕΝΗ ΣΠΑΘΑΡΗ - ΜΠΕΓΛΙΤΗ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗ ΣΙΦΝΟ

**Λαογραφία, Ίστορία και τοπική Ίστορία. -
Ό χρόνος και ή μνήμη ως συνδυετικοί κριτικοί**

Τò Παιδαγωγικό Ίνστιτούτο εισήγαγε, τή σχολική χρονιά 2001-2002, τò μάθημα τής τοπικής Ίστορίας πρòς “διδασκαλία” στὰ Γυμνάσια. Τò μάθημα τούτο παρουσιάζει τήν εξής ιδιομορφία, σέ σχέση με τὰ μαθήματα τού υπόλοιπου αναλυτικού προγράμματος: οί μαθητès καλούνται òχι νὰ μελετήσουν κάποια ύλη, αλλά νὰ έρευνήσουν οί ίδιοι τήν Ίστορία τής περιοχής τους, δηλαδή νὰ ζήσουν άφενòς με βιωματικό τρόπο καταστάσεις τού ιστορικού περιγυρού τους, άφετέρου τή διαδικασία τής βιοματικής έρευνας. Οί εκπαιδευτικοί πòυ αναλαμβάνουν νὰ òργανώσουν και νὰ κατευθύνουν μιὰ τέτοια βιοματική έρευνα, θὰ πρέπει νὰ δημιουργήσουν ένεργητικές μαθησιακές εύκαιρίες, οί òποίες θὰ προκύψουν άπό τή σύνδεση τού σχολείου με τήν τοπική κοινωνία¹.

Για νὰ άξιοποιηθεί ώστόσο ή μαρτυρία τής τοπικής κοινωνίας, χρειάζεται ò εκπαιδευτικός νὰ ξεπεράσει τήν αντίληψη τής σύνδεσης τής Ίστορίας με τή γεγονοτολογία. Χρειάζεται δηλαδή ένα ανανεωμένο θεωρητικό πλαίσιο, πòυ θὰ ανατρέψει τò στερεότυπο τής παραδοσιακής διδασκαλίας, πλαίσιο πòυ νὰ προσεγγίζει και νὰ μελετὰ τις òμοες μιās κοινωνίας και τήν άργόσυρτη μεταβολή τους, σέ αντιδιαστολή πρòς τήν παραδοσιακά διδασκόμενη στὰ σχολεία θετικιστική αντίληψη, πòυ δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στις συγκυρίες και τις έπαναστάσεις και γενικότερα στις πολεμικές έπιχειρήσεις². Η ίδια ή άλλαγή τής έννοιας τής ιστορικής πηγής, ή ανακάλυψη και ò πειραματισμός με νέες πηγές, τò τμήμα για τις δυσκολίες πòυ άπαντώνται στήν έξερεύνηση τομέων, στούς òποίους ή σιωπή τών τεκμηρίων άναγκάζει σέ μιὰ έλαστική χρονολόγηση, ύπέρξαν ή πηγή τής τροποποίησης τού χρόνου ή τών χρόνων τής ιστορίας. Στήν άπαρχή αútης τής άνατροπής τής έννοιας τής ιστορικής πηγής έγγράφεται χωρίς άμφιβολία ή άνάδειξη νέων πηγών τής καθημερινότητας, τής κοινοτοπίας, εκείνου πòυ άγγίζει τις άνώνυμες μάζες μέσα στη συνέχεια τους. Έπιπλέον, ò ρόλος τής συλλογικής μνήμης, τής κοινωνικής μνήμης³, ή òποία σχετίζεται με τò ντοκουμέντο, τήν καταγραφή δηλα-

δη τοῦ παρελθόντος μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο - καταγραφή ποῦ ὅσο προχωροῦμε πρὸς τὴν ἐποχὴ μας γίνεται ὅλο καὶ πιδὸ πολὺμορφη, περνώντας ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τὶς ἐπιγραφές, στὸ λόγο, τὴν εἰκόνα, τὴν κίνηση καὶ γενικότερα σὲ ὅ,τι ὀνομάστηκε ἐθνοκειμένο (ethnotexte). Ἔτσι, ἡ συλλογικὴ μνήμη μπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ καὶ τὶς πιδὸ ἀπίθανες λεπτομέρειες τῆς καθημερινῆς ζωῆς μας, δίνοντας στὸν καθηγητὴ -ὄχι πλέον ὡς ἀπλὸ διδάσκοντα ἀλλὰ ὡς ἐρευνητὴ μᾶς τοπικῆς κοινωνίας- ἓνα πλούσιο ὕλικὸ γιὰ τὴ μελέτη καὶ τὴν ἐρμηνεία ὄχι μόνον τῶν γεγονότων, ἀλλὰ κυρίως τῶν φαινομένων, τῶν τάσεων, τῶν νοοτροπιῶν, αὐτὸ ποῦ ὀνομάστηκε ἱστορία τῶν ἀναπαραστάσεων (histoire des représentations).

Ἐπιπλέον, ἐφόσον ἀναφερόμαστε στὴ συλλογικὴ μνήμη, ἡ Λαογραφία δύναται νὰ ἔρθῃ ἀρωγὸς στὴν ὀργάνωση τῆς ἐρευνας, στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς τοπικῆς Ἱστορίας, δεδομένου ὅτι δίνει ἔμφαση στὴ μελέτη τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ πολιτισμοῦ ποῦ ἀναπτύχθηκε μέσα στὸ ἱστορικὸ κοινοτικὸ ἑλληνικὸ μόρφωμα, καὶ ἐνδιαφέρεται καὶ αὐτὴ -ὅπως ἡ Κοινωνικὴ καὶ Οἰκονομικὴ Ἱστορία- γιὰ τὶς κοινωνικὲς δομὲς καὶ σχέσεις ποῦ ἀναπτύχθηκαν μέσα στὸ πλαίσιο του, γιὰτὶ αὐτὲς ἀντανάκλουν ἓνα σύνολο κανόνων καὶ προσδοκιῶν τῶν μελῶν του.

Ἐνδεδειγμένη θὰ ἦταν ἡ ἐπιμόρφωση, τῶν ἐκπαιδευτικῶν α) στὶς τάσεις τῆς Ἱστορικῆς Σχολῆς τῶν Annales καὶ β) στὴ Λαογραφία. Στὴν πρώτη περίπτωση, θὰ τοὺς δινόταν ἡ δυνατότητα νὰ ἀξιολογήσουν ἔννοιες, ὅπως περιβάλλον, τρόπος ζωῆς, καθημερινότητα, νὰ ἀναγνώσουν τὸ ἱστορικὸ τοπίο, νὰ ἀξιοποιήσουν τὴ φωτογραφία, τὴ χαρτογραφία, τὴν ἀεροφωτογραφία, τὴν ἐκδρομὴ σὲ ἓναν τόπο κατ' ἐπέκταση, ὁ ἐντοπισμὸς στὸ χῶρο θὰ μποροῦσε νὰ ἀξιοποιηθεῖ γιὰ νὰ ἐρμηνευτεῖ ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότητα καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας⁴. Στὴ δεύτερη περίπτωση, ἡ γνωριμία μὲ τὶς ἀνανεωμένες τάσεις τῆς Λαογραφίας, θὰ βοηθοῦσε νὰ προσδώσουν ἱστορικὴ διάσταση στὴν ἐρευνα τῆς τοπικῆς Ἱστορίας, δεδομένου ὅτι αὐτὴ θεωρεῖ πλέον τὰ λαογραφικὰ φαινόμενα ὡς κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ φαινόμενα, ποῦ πραγματοποιοῦνται σὲ ὀρισμένο τόπο καὶ χρόνο⁵. Ἡ συνεργασία μὲ τὸν λαογράφο γιὰ τὴ μελέτη τῆς τοπικῆς Ἱστορίας εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ γόνιμη, δεδομένου ὅτι βασίζεται στὶς ἔννοιες τοῦ χρόνου, τῆς καθημερινότητας, τοῦ κοινωνικοῦ ἀσύνειδου, τῆς συλλογικῆς μνήμης, ἔννοιες ποῦ ἐμπλουτίζουν τὴ μελέτη τῆς τοπικῆς Ἱστορίας.

Ἡ ἐπιλογή, συνελπῶς, τοῦ ἐπιμέρους θέματος τῆς τοπικῆς Ἱστορίας, ποῦ θὰ μελετηθεῖ σὲ ἓνα σχολεῖο, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατάρτιση τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἀπὸ τὴ διεύρυνση τῶν ἱστορικῶν ὀριζόντων τους, ὥστε

να μὴν περιοριστοῦν στὰ παραδοσιακὰ ἱστορικὰ θέματα -πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα- ἀλλὰ νὰ ἀναζητήσουν θέματα ποὺ ἀναδεικνύουν τὶς δομὲς τῆς τοπικῆς κοινωνίας.

Προσέγγιση τῆς παραδοσιακῆς κοινότητας καὶ τῆς τοπικῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν τοπικὴ Ἱστορία

Οἱ μαθητές, λοιπόν, καλοῦνται νὰ ἐρευνήσουν τὴν τοπικὴ Ἱστορία τῆς Σίφνου. Ἡ Σίφνος ἀποτελεῖ συγχρόνως μιὰ κοινότητα καὶ μιὰ τοπικὴ κοινωνία. Ἄν καὶ οἱ δύο ἔννοιες χρησιμοποιοῦνται συχνὰ ὡς συνώνυμες, ὥστόσο δὲν ταυτίζονται.

Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ κοινότητα εἶναι ἓνα πλέγμα δομῶν καὶ σχέσεων ποὺ ἡ ἀναπαραγωγή τους θεωρεῖται ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἐνδοκοινοτικῶν διαδικασιῶν καὶ δυνάμεων. Ἡ κοινότητα, ὡς ἔννοια παραδοσιακῆ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐσωστρεφεῖ χαρκτηριστικὰ αὐτορρυθμισης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ τοπικὴ κοινωνία ἀφορᾷ τόσο τὶς ἀστικές ὅσο καὶ τὶς γεωργικὲς περιοχὲς καὶ διαμορφώνει δυναμικὰ χαρακτηριστικὰ ἀλληλεπίδρασης τῆς μὲ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ἐξωτερικοὶ παράγοντες, διαδικασίες καὶ θεσμοὶ ἐπίδρουν μὲ ἰδιαίτερο τρόπο στὴν τοπικὴ κοινωνία, λόγω τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῆς ἀπὸ γεωγραφικῆς, οἰκονομικῆς, ἱστορικῆς, πολιτιστικῆς καὶ περιβαλλοντικῆς σκοπιάς⁶.

Ἡ διδασκαλία τῆς τοπικῆς Ἱστορίας γενικότερα, καὶ τῆς τοπικῆς Ἱστορίας τῆς Σίφνου εἰδικότερα, θὰ ἔχει ἐνδιαφέρον ἐὰν ἐστιαστῆ στὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀνάλυση τῆς τοπικῆς κοινωνίας. Ἡ κάθε τοπικὴ κοινωνία βρῖσκεται σὲ μιὰ διαδικασία κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ. Οἱ μαθητὲς μποροῦν, χρησιμοποιώντας τὴν κατάλληλη μέθοδο -φυσικὰ μὲ τὴ βοήθεια τῶν καθηγητῶν τους καὶ μὲ τρόπο ἀπλὸ- νὰ ἀνακαλύψουν τὴν ἐξέλιξη στὴν ὁποία βρῖσκεται ἡ τοπικὴ κοινωνία τους.

Συχνὸ στερεότυπο, τὸ ὁποῖο ὑποστηρίζεται, εἶναι ὅτι ἡ τοπικὴ κοινωνία βρῖσκεται μεταξὺ παράδοσης καὶ νεωτερικότητας καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ δευτέρα -ἡ νεωτερικότητα- ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐπικρατήσει. Στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει μιὰ ὑπέρβαση τῶν δύο κοινωνικῶν χρόνων, τοῦ παραδοσιακοῦ καὶ τοῦ νεωτερικοῦ, καὶ δυνατότητα ἐποικοδομητικοῦ διαλόγου μεταξὺ τους. Ἄν ἡ παγκοσμιοποίηση ἀναδεικνύει τὰ στοιχεῖα τῆς νεωτερικότητας -ἢ πιὸ σωστὰ τῆς μετανεωτερικότητας- ἀναδεικνύει παρὰλληλα, στὶς πολλαπλὰ διαμορφούμενες νησίδες ἀντίστασης, μιὰ ἐντονότερη ἀλληλεπίδραση τῶν κεντρικῶν ἐξουσιῶν μὲ τὸ τοπικὸ, περισσότερο ἀπ' ὅ,τι στὸ πρόσφατο παρελθόν. Ὁ ἐπιστημονικὸς ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς διάλογος πάνω στὶς ἰδιαιτερότητες τοῦ τοπικοῦ εἶναι πιὸ ἐντονος καὶ πιὸ ἐπίκαιρος ἀπὸ ποτέ.

Δύο ἐρωτήματα, λοιπόν, δύναται νὰ τεθοῦν στοὺς μαθητὲς, στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς τοπικῆς Ἱστορίας, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία προσεγγίζεται μὲ αὐτὴ ἐδῶ τὴν ἀνακοίνωση:

A. Κατ' ἀρχάς, μέσα ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ πάνω στὴν ἔννοια τῆς κοινότητας καὶ σὲ ἐκείνη τῆς τοπικῆς κοινωνίας, εἶναι σκόπιμο νὰ τεθεῖ στοὺς μαθητὲς τὸ ἐρώτημα, γιὰ τὸ πῶς δημιουργεῖται μιὰ συστηματικὰ δομημένη καὶ σχεδιασμένη κοινωνία καὶ γιὰ τὸ πῶς αὐτὴ ἀντέχει σὲ μιὰ κοινωνικὴ μεταβολὴ χωρὶς νὰ διαλυθεῖ.

B. Κατὰ δεύτερο, καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ πρῶτο, τίθεται τὸ ἐρώτημα, τοῦ κατὰ πόσον οἱ δομὲς καὶ ἀντιλήψεις τῆς τοπικῆς κοινωνίας εἶναι δυνατὸ νὰ χρησιμεύουν συνειδητὰ γιὰ μιὰ ἐποικοδομητικὴ σύνθεση μὲ εὐρύτερα νεωτερικὰ στοιχεῖα, πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς ἐναλλακτικῆς κοινωνικῆς πρότασης, ἐμπλουτισμένης μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς Σίφνου, ὡς ἰδιαίτερης τοπικῆς κοινωνίας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀναζητήσεις ἐπίκαιρων κινήματων, ὅπως τοῦ οἰκολογικοῦ.

Ἐπειδὴ, κατὰ τὴ διδασκαλία τῆς τοπικῆς Ἱστορίας ὑποβόσκει ἡ δυνατότητα διολίσθησης, σὲ κάθε περιοχὴ ὅπου αὐτὴ διδάσκεται, σὲ ἐξάρσεις τοῦ τοπικισμοῦ, γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι προετομασμένοι οἱ ἐκπαιδευτικοί, νὰ βασίσουν τὸ μάθημα σὲ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὲς μεθοδολογικὲς προσεγγίσεις. Ἐχει μεγάλη σημασία νὰ κατανοήσουν οἱ μαθητὲς ὅτι ἡ δική τους, ἡ τοπικὴ δηλαδὴ κοινωνία, δὲν εἶναι μιὰ αὐτόνομη δεύτερη κοινωνία, ποὺ δὲν συνδιαλέγεται μὲ τὴν εὐρύτερη ἐθνικὴ κοινωνία. Ἀντίθετα, ἔχει σημασία νὰ κατανοήσουν τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν δύο πόλων καὶ τὴ συνεισφορὰ τῆς ἐμπειρίας τῆς τοπικῆς κοινωνίας στὸ ἐθνικὸ σύνολο. Ἄλλωστε, τὸ ἐθνικὸ σύνολο δὲν εἶναι τόσο ὁμοιογενὲς ὅσο νομίζουμε: ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μωσαϊκὸ τοπικῶν ἰδιαιτεροτήτων, οἱ ὁποῖες συνεισφέρουν στὸ συνολικὸ ἐμπειρικὸ πλοῦτο. Κατανοώντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὸ ἐπιμέρους –τὸ τοπικό–, κατανοοῦν καὶ ἐρμηνεύουν τὸ σύνολο –τὸ ἐθνικὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερεθνικὸ– καὶ τὸ ἀντίθετο.

Μέθοδος ἔρευνας γιὰ τὴν κατανόηση τῆς διαδικασίας μετασχηματισμοῦ τῆς τοπικῆς κοινωνίας

Ἀπὸ ἔρευνες ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι οἱ φοιτητὲς δὲν ἐνδιαφέρονται τόσο πολὺ γιὰ τὸ θέμα τῆς μελέτης τους, ὅσο γιὰ τὸν τρόπο ἔρευνας⁷. Ἀντίθετα, οἱ μαθητὲς ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιὰ τὸ θέμα τους παρὰ γιὰ τὸν τρόπο ἔρευνας τους. Βέβαια, πρέπει καταρχὰ νὰ καθορισθεῖ, τί εἶδος πληροφοριῶν χρειάζεται ὁ μαθητὴς νὰ συλλέξει. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ διαπίστωση (“τί εἶδους”) σχετίζεται τόσο μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν πληροφοριῶν ὅσο καὶ μὲ τὸν τρόπο ἔρευνας.

Για να κατανοήσουμε τις τοπικές κοινωνικές μεταβολές στο γίνεσθαι τους και στην άλληλεπίδρασή τους, ή πιο ενδιαφέρουσα μέθοδος έρευνας είναι ή ποιοτική. Τούτη βασίζεται σε συνεντεύξεις πληροφορητών, που βιώνουν τις ιδιαιτερότητες τής τοπικής κοινωνίας και την αλλαγή της. Οι συνεντεύξεις παρουσιάζουν ιστορίες τής καθημερινής ζωής στην τοπική κοινωνία, οι οποίες δεν είναι "παρά έκδηλώσεις προορισμένες να λειτουργήσουν επικουρικά στη νωθρή φαντασία του έρευνητή" - έδω του μαθητή-, σύμφωνα με την έκφραση ενός σύγχρονου κοινωνικού έρευνητή⁸. Οι ιστορίες αυτές είναι βιογραφίες, και αποδίδονται από τις κοινωνικές επιστήμες με πολλούς όρους, όπως, καταγραφή του βίου (life record), τροχιές ζωής (life courses), αφηγήσεις βιωμάτων (récits de vie), κ.ο.κ., -όροι με κάποιες λεπτές αποχρώσεις, ή επιλογή των οποίων διαφοροποιείται κατά την έρευνα. Οι καταγεγραμμένες βιογραφίες αποτελούν μέρος των προαναφερθέντων έθνικειμένων. Οι ιστορίες αυτές τροφοδοτούν την ποιοτική έρευνα με στοιχεία. Η ποιοτική έρευνα είναι εκείνη ή οποία βοηθά περισσότερο από κάθε άλλη στην κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων τής τοπικής κοινωνίας⁹. Αντίθετα, ή ποσοτική έρευνα θεωρείται μέθοδος προσέγγισης τής πραγματικότητας, που καθορίζεται από αυστηρούς και έλεγχόμενους κανόνες και χρησιμοποιείται κατά προτίμηση σε εύρειες μελέτες, στις οποίες γίνεται έπεξεργασία στατιστικών δεδομένων.

Η βιογραφία καθεαυτή έχει μετατραπεί σε ένα πεδίο μάθησης. Οι τροχιές ζωής, όπως ονομάσαμε τις βιογραφίες, φαίνεται να μετατρέπονται στην εποχή μας από τις ανθρωπιστικές επιστήμες σε ένα εργαστήριο, μέσα από το οποίο μπορούμε να αναπτύξουμε έρευνητικές δεξιότητες στους μαθητές μας¹⁰. Αποκαλύπτουν το λανθάνον νόημα μιάς συμπεριφοράς, κοινωνικής ή ατομικής, και ο μαθητής, ως μικρός έρευνητής, χρειάζεται όχι μόνο να την έξηγήσει, αλλά και να την κατανοήσει.

Για να γίνω πιο συγκεκριμένη, θα αναφερθώ σε ένα παράδειγμα. Ένας από τους τομείς που υπάγεται στη Λαογραφία είναι ή μελέτη των παραδοσιακών επαγγελματικών ομάδων, καθώς και οι κανόνες και προσδοκίες αυτών των ομάδων στην παραδοσιακή κοινωνία. Έντάσσεται στο κοινωνικό τοπίο που έξετάζει ή τοπική Ιστορία, και ιδιαίτερα στην Ιστορία των δομών, ή οποία καταγράφει συλλογικές τάσεις. Οι άγγειοπλάστες τής Σίφνου υπήρξαν, και συνεχίζουν να είναι, μια κυρίαρχη επαγγελματική ομάδα στο νησί.

Οι δομές, φαινομενικά, παραμένουν σταθερές για μεγάλη χρονική διάρκεια, αλλά στην πραγματικότητα εξελίσσονται με ένα αργό και αδιόρατο τρόπο. Οι συνεντεύξεις από τις οποίες προκύπτουν οι ιστορίες ζωής, μπορούν να αποκαλύψουν αυτή την εξέλιξη των δομών. Άλλωστε, σε

τελευταία ανάλυση, ή συνισταμένη τών Ιστοριών ζωής τής τοπικής κοινωνίας συμβάλλει στο μετασχηματισμό τών δομών τής τοπικής κοινωνίας. Συγκεκριμένα, συνεντεύξεις που θα εξασφάλιζαν οι μαθητές από τους παλιούς άγγειοπλάστες του νησιού θα αποκάλυπταν ότι, όσο πιο πολύ στρεφόμαστε στο παρελθόν -στο όποιο επικρατούσαν παραδοσιακές κοινωνικές δομές- τόσο ή άτομική δράση καθοδηγείτο από κοινωνικά προκαθορισμένα πρότυπα, τών όποιών τους περιορισμούς ήταν δύσκολο να αποφύγουν οι άγγειοπλάστες. Είτε θα παρέμεναν στο νησί για να εργαστούν σε ένα τσικαλαριό, κάτω από μια αυστηρή επαγγελματική ιεραρχία, όπως αυτή καθοριζόταν κατά παράδοση στο νησί, είτε θα ταξίμαζαν για να εργαστούν τα καλοκαίρια σε κάποιο γειτονικό νησί, είτε θα κατέφευγαν στο Μαρούσι και σε άλλα περίχωρα τής Αθήνας, ακολουθώντας μια προκαθορισμένη πορεία, ή όποια υπαγορευόταν από κανόνες τους όποιους έχω ήδη αναλύσει σε άλλη εργασία μου¹¹. Με δυο λόγια, στην παραδοσιακή κοινωνία, αυτό που ονομάσαμε τροχιά ζωής και όπως αυτή προκύπτει από τις αφηγήσεις βιωμάτων, είναι κατά κανόνα κλειστή και σπάνια διαταράσσεται από άπροσδόκητα γεγονότα, τα όποια θα ανατρέψουν την εικόνα τής παράδοσης.

Όσο όμως προχωρεί ο κοινωνικός μετασχηματισμός τής παραδοσιακής κοινωνίας, τόσο οι τροχιές ζωής παίρνουν τη μορφή του ανοικτού σχεδίου, δηλαδή οι διαθέσιμες επιλογές τών νεώτερων άγγειοπλαστών αυξάνουν. Η βιογραφία, ως πεδίο συνάντησης τής προσωπικής εμπειρίας και τών δομικών προτύπων στο χρόνο, στην πορεία τής αλλαγής τών δομών τής παραδοσιακής κοινωνίας, αναδεικνύει ολοένα το πρώτο στοιχείο -την προσωπική εμπειρία-, δίνοντας δευτερεύουσα βαρύτητα στα παραδοσιακά δομικά πρότυπα, τα όποια, σε τελευταία ανάλυση, δεν καταδυναστεύουν πλέον τα δρώντα πρόσωπα ως κοινωνικο-πολιτισμικές ομάδες.

Τί αποκομίζει ο μαθητής από την καταγραφή και από τη σύγκριση δύο ή περισσότερων βιογραφιών

Ήδη αναφέραμε μια παιδαγωγική διάσταση, την ανάπτυξη τής φαντασίας του μαθητή. Δεν πρόκειται για την ανάπτυξη τής όποιας φαντασίας, όπως π.χ. τής καλλιτεχνικής, αλλά μιας φαντασίας ή όποια επιτρέπει την ιστορική σύνθεση. Πρόκειται για την παραστατική φαντασία, ή όποια είναι μια ψυχολογική λειτουργία, που αναπλάθει μέσα μας την πραγματικότητα. Όταν ή εικόνα είναι παρούσα, ή παραστατική φαντασία πλουτίζει τον αίσθητο κόσμο. Όταν ή εικόνα είναι απούσα, ή φαντασία υποστηρίζει την αντίληψη και τη μνήμη, γιατί μας δίνει

την ικανότητα να αναπλάθουμε τις εικόνες των πραγμάτων, χωρίς την παρεμβολή των αισθήσεων. Στην παραστατική φαντασία κατατάσσουμε την αντιληπτική και την αναπλαστική φαντασία. Και όλα τα παραπάνω είναι απαραίτητο να καλλιεργηθούν στους μαθητές μας στο μάθημα της τοπικής Ιστορίας, δεδομένου ότι τους ζητάμε να κατανοήσουν τί είναι ο "βίος" σε ένα ορισμένο χωροχρόνο. Σύμφωνα με ένα απόσπασμα από τα Φιλοσοφικά Κείμενα του Soren Kirkegaard, "Τη ζωή μπορούμε να την κατανοήσουμε μόνο προς τα πίσω. Στο μεταξύ πρέπει να τη ζούμε προς τα εμπρός". Αλλά και ο Paul Valéry υποστήριξε ότι "έπερχόμαστε στο μέλλον πισοπατώντας"¹². Συνεπώς, η κατανόηση του παρελθόντος βοηθά τους μαθητές να διαμορφώσουν μια σαφέστερη αντίληψη για το μέλλον του τόπου τους. Γι' αυτούς, αν το μάθημα έστιαστεί στα πλαίσια που προτάθηκαν παραπάνω, η εξέλιξη του τόπου τους δεν θα είναι ένα τυχαίο γεγονός, αλλά ερμηνεύσιμο με βάση τα δεδομένα του παρελθόντος. Επιπλέον, η εξέλιξη του τόπου τους θα είναι και εν δυνάμει ελεγχόμενη, υπό τη διαμόρφωση, δια του μαθήματος της τοπικής Ιστορίας, συνειδητής παρέμβασης στο τοπικό ιστορικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και οικολογικό γίνεσθαι.

Ένα δεύτερο και πολύ σημαντικό όφελος, δευτερογενές ως προς τους βασικούς στόχους της μελέτης της τοπικής Ιστορίας, αλλά πρωτογενές ως προς την παιδαγωγική διάσταση του μαθήματος, είναι να κατανοήσει ο μαθητής ότι και ο ίδιος βρίσκεται στην αρχή μιας τροχιάς ζωής. Αν ζούσε στο παρελθόν, αυτή η τροχιά θα ήταν κατά κανόνα κλειστή, δηλαδή η ζωή του θα προκαθοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από τα παραδοσιακά δομικά πρότυπα. Σήμερα όμως, ένα άνοικτο σχέδιο ζωής απλώνεται μπροστά του και είναι στο χέρι του, με τη δική του δράση, να το συνειδητοποιήσει στο χώρο του σχολείου και να το προετοιμάσει.

Συμπερασματικά, η τοπική Ιστορία, δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσει ο μαθητής την Ιστορία του τόπου του με την ευρύτερη έννοια, αλλά και να αποκτήσει αυτογνωσία και αυτοσυνειδησία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἑλένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη, “Ἐρευνητῆς-ἱστορικὸς” ἢ καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας; Ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ στὴ σύνδεση τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα ὡς ἐφαλτήριο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῆς ἱστορικῆς σκέψης τῶν μαθητῶν. Ἡ περίπτωση τῆς τοπικῆς Ἱστορίας”, Γεώργιος Μπαγάκης (ἐπιμ.), Ὁ ἐκπαιδευτικὸς ὡς ἐρευνητῆς, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2002, 481-488.

2. Γιὰ διεξοδικότερη ἀνάλυση βλ. Krzysztof Pomian, *L'ordre du temps*, Gallimard, 1984. Στὴ μελέτη αὐτὴ ἀναδεικνύονται οἱ χρόνοι τῆς ἱστορίας: κυκλικὸς ἢ γραμμικὸς, ποσοτικὸς ἢ ποιοτικὸς, διαρκῆς ἢ διακοπτόμενος· ὁ χρόνος ἢ σωστότερα οἱ χρόνοι τῆς ἱστορίας καταδεικνύουν τὶς δυνατότητες πολλαπλῆς καταγραφῆς τῆς. Βλ. ἐπίσης Michel Vovelle, “L' Histoire et la longue durée”, Jacques Le Goff (sous la direction de), *La Nouvelle Histoire*, Complexe, 1988, 77-108.

3. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συλλογικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ μνήμη, ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ ἐξέταση τῶν ἀναπαραστάσεων. Ὁ γνωστὸς κοινωνιολόγος Ἐμίλ Ντυρκέμ, ἀναφερόμενος στοὺς ὄρους ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ ἀναπαράσταση, διαχώριζε τὴν ἀτομικὴ ἀπὸ τὴ συλλογικὴ σκέψη, δηλώνοντας τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ κοινωνικοῦ πάνω στὸ ἀτομικό. Στὴ γνωστὴ αὐτὴ θεωρία, μεταγενέστερα, ὁ Serge Moscovici θὰ προσθέσει τὸν ὄρο τῆς κοινωνικῆς ἀναπαράστασης, θέλοντας νὰ δηλώσει μὲ αὐτόν, πὼς πρόκειται γιὰ ἓνα τρόπο ἀντίληψης τοῦ περιβάλλοντος κόσμου, σύλληψης τῆς θέσης μας μέσα στὴν κοινωνία, ποὺ δὲν σχετίζεται μόνο μὲ τὰ πραγματικὰ ἔξωτερικὰ ἐρεθίσματα ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ πὼς φανταζόμαστε, μὲ τὸ πὼς ἐπιθυμοῦμε τὴ θέση μας μέσα σὲ αὐτὸν τὸ χῶρο. Κατὰ τὸν Moscovici, οἱ κοινωνικὲς ἀναπαραστάσεις εἶναι ἀνοικτὰ συστήματα καὶ καθορίζουν τὶς κοινωνικὲς πρακτικὲς, σὲ καταστάσεις ὅπου ἡ συναισθηματικὴ φόρτιση εἶναι μεγάλη καὶ ὅπου ἡ ἀναφορὰ -ρητὴ ἢ ἄρρητη- στὴ συλλογικὴ μνήμη εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἢ νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ ταυτότητα, ἡ ὑπαρξὴ ἢ οἱ πρακτικὲς ἐπιμέρους κοινωνικο-πολιτικῶν ομάδων. Βλ. περισσότερο γιὰ τὴν ἀνάλυση τῶν συλλογικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναπαραστάσεων στοὺς σιφναϊκοὺς συλλόγους τοῦ Ἀμαρουσίου, στὸ Ἑλένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη, “Οἱ σιφναϊκοὶ σύλλογοι τοῦ Ἀμαρουσίου ὡς παράγοντες ἐνδυνάμωσης τῆς τοπικῆς συνοχῆς στὸ σύγχρονο ἀστικὸ κέντρο”, *Πρακτικὰ 8ου Συμποσίου Ἱστορίας καὶ Λαογραφίας Ἀττικῆς* (2001), 349-356. Ἐπίσης, βλ. περισσότερο γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἀναπαραστάσεις, στὸ Serge Moscovici, “Des représentations collectives aux représentations sociales”, D. Jodelet (éd.), *Les représentations sociales*, Ravello, Italie, 1992.

4. Βλ. παράδειγμα ἀξιοποίησης ἀεροφωτογραφιῶν γιὰ τὴ μελέτη τῆς τοπικῆς Ἱστορίας τοῦ ἐλαιώνα τῆς Ἀττικῆς, στὸ Ἑλένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη, “Διερεύνηση στοιχείων διδασκαλίας τῆς πολιτισμικῆς Ἱστορίας μὲ θεματικὸ ἄξονα: ἑλληνικὸς χῶρος καὶ πολιτισμὸς τῆς ἐλιάς”, *Ἡ ἐλιά καὶ τὸ λάδι στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο*, Πρακτικὰ Συμποσίου (Πρόβεζα, 24-26/11/2000), Ἀθήνα 2003, σ. 387-395.

5. Ἑλένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη, “Ἡ Λαογραφία σὲ νέες κατευθύνσεις”, *Ἀνθρωποθεωρία*, 7, 157-176. Βλ. καὶ τῆς ἰδίας, *Ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ Λαογραφία Ἀνατολικῆς Θράκης*, ἐκδ. Νέα Σύνορα, Α. Α. Λιβάνη, 1997, 123-128: “Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, βασικὲς συντεταγμένες τῆς Λαογραφίας”.

6. Σκεῦος Παπαϊωάννου, “Κοινωνικὸς μετασχηματισμὸς, τοπικὴ κοινωνία καὶ ἐκπαίδευση”, Σκεῦος Παπαϊωάννου, Peter Alheit, Henning Salling Olesen (ἐπιμ.), *Κοινωνι-*

κός Μετασχηματισμός, Έκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία, Ρέθυμνο / Άνώγεια 1998, 11-36.
 Επίσης, βλ. J. Urry, "Society, Space and Locality", *Society and Space*, 5 (1987) 435-444.

7. Juha Suoranta, "Προβλήματα χρήσης ποιοτικών έρευνητικών μεθόδων", Σκευός Παπαϊωάννου, Peter Alheit, Henning Salling Olesen (έπιμ.), ό.π., 110.

8. H. Garfinkel, *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1967, 251.

9. Για τή σημαντική συνεισφορά των βιογραφιών στη μελέτη ιστορικών γεγονότων και λαογραφικών φαινομένων, βλ. Έλένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη, *Ιστορική και κοινωνική Λαογραφία Ανατολικής Θράκης*, ό.π., 113-122: "Αποδομημένη πραγματικότητα και λαογραφική καταγραφή: οι άφηγήσεις βιωμάτων".

10. Peter Alheit, Stefania Bergamini, "Βιογραφική έρευνα και έρευνα ιστοριών ζωής. Μια νέα ποιοτική προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες", Σκευός Παπαϊωάννου, Peter Alheit, Henning Salling Olesen (έπιμ.), ό.π., 121-134.

11. Βλ. αναλυτικότερα στη διδακτορική διατριβή της Έλένης Σπαθάρη-Μπεγλίτη, *Οί άγγειοπλάστες της Σίφνου. Κοινωνική συγκρότηση, παραγωγή, μετακινήσεις*, έκδ. Άρσενίδη, Αθήνα 1992, και της ίδιας "Η Σίφος στο Μαρούσι. Διαδικασίες ένσωμάτωσης στη σύγχρονη πόλη. Το παράδειγμα των άγγειοπλαστών του Άμαρουσίου", *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου* (Σίφος 25-28 Ιουνίου 1998), τόμ. Γ', Αθήνα 2001, 389-396.

12. Για την πορεία μελέτης της Ιστορίας και την άναστροφή της σχέσεως παρελθόντος-παρόντος, βλ. Έλένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη, *Ιστορική και κοινωνική Λαογραφία Ανατολικής Θράκης*, ό.π., 21-26.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Garfinkel H., *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1967.
- Jodelet D. (éd.), *Les représentations sociales*, Ravello, Italie, 1992.
- Κατελέρος Γιάννης (έπιμ.), *Δυναμική τών κοινωνικών αναπαραστάσεων*, Ὀδυσσεάς, 1996.
- Le Goff Jacques, *Histoire et Mémoire*, Gallimard, 1988.
- " " " (sous la direction de), *La Nouvelle Histoire*, Complexe, 1988.
- Παπαϊωάννου Σκεῦος, Alheit Peter, Salling Olesen Henning (έπιμ), *Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Ἐκπαίδευση καὶ Τοπική Κοινωνία*, Ρέθυμνο / Ἀνώγεια, 1998.
- Παπαστάμου Στάμος καὶ Μαντόγλου Ἄννα (έπιμ.), *Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Ὀδυσσεάς, 1995.
- Pomian Krzysztof, *L'ordre du temps*, Gallimard, 1984.
- Σπαθάρη-Μπεγλίτη Ἑλένη, *Οἱ ἀγγειοπλάστες τῆς Σίφνου. Κοινωνική συγκρότηση, παραγωγή, μετακινήσεις*, έκδ. Ἀρσενίδη, Ἀθήνα 1992.
- " *Ἱστορική καὶ κοινωνική Λαογραφία Ἀνατολικῆς Θράκης*, έκδ. Νέα Σύνορα, Ἀ. Ἀ. Λιβάνη, Ἀθήνα 1997.
- " "Ἡ Λαογραφία σὲ νέες κατευθύνσεις", *Ἀνθρωποθεωρία*, 7, 157-176.
- " "Οἱ σιφναϊκοὶ σύλλογοι τοῦ Ἀμαρουσίου ὡς παράγοντες ἐνδυνάμωσης τῆς τοπικῆς συνοχῆς στὸ σύγχρονο ἀστικὸ κέντρο", *Πρακτικὰ 8ου Συμποσίου Ἱστορίας καὶ Λαογραφίας Ἀττικῆς* (2001), 349-356.
- " "Ἡ Σίφνος στὸ Μαρούσι. Διαδικασίες ἐνσωμάτωσης στὴ σύγχρονη πόλη. Τὸ παράδειγμα τῶν ἀγγειοπλαστῶν τοῦ Ἀμαρουσίου", *Πρακτικὰ Ἀ' Διεθνoῦς Σιφναϊκοῦ Συμποσίου* (Σίφνος 25-28 Ἰουνίου 1998), τόμ. Γ', Ἀθήνα 2001, 389-396.
- " "Ἐρευνητῆς-Ἱστορικὸς' ἢ καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας; Ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ στὴ σύνδεση τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐρευνα ὡς ἐφαλτήριο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῆς ἱστορικῆς σκέψης τῶν μαθητῶν. Ἡ περίπτωση τῆς τοπικῆς Ἱστορίας", Γεώργιος Μπαγάκης (έπιμ.), *Ὁ ἐκπαιδευτικὸς ὡς ἐρευνητῆς*, έκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2002, 481-488.